

FEHÉR KATALIN

Egy reformkori katolikus hetilap, a *Religio és Nevelés* (1841–1849)

A 19. század negyvenes éveiben, a reformkor derekán, a katolikus egyház felismerte, hogy a politikai szerepvállalása elengedhetetlenül szükséges. Ez az igény az 1843–44. évi országgyűlés alatt vált kiemelkedő fontosságúvá és halaszthatatlanná. A diéta alatt az egyház képviselői szembesültek a reformellenzék egyházpolitikai elképzeléseivel, a megvalósítás iránti elszántságukkal, hiszen az országgyűlés tárgyalásait a papsággal szemben megfogalmazódó nyílt kritikák, és országgyűlési részvételük megszüntetésére vonatkozó felvetések kísérték.

A Pozsonyban tanácskozó kanonokok illetve egy-két püspök arra a felismerésre jutott, hogy az egyháznak a reformfolyamattal szembeni merev ellenállás helyett új álláspontra kell helyezkednie. Úgy vélték, a katolikus egyház társadalmi-politikai érdekeinek érvényesítéséhez a hagyományos magatartás már nem elegendő. Nyilvános politikai megszólalásra van szükség a liberalizmus előretörésének ellensúlyozásához. Mind az alsó, mind a felsőpapságot igyekeztek mozgósítani, abból a célból, hogy a politikai élet iránt ne közönnyel, hanem az abba való bekapcsolódás igényével viseltessenek. Legalább ennyire fontosnak tartották, hogy a konzervatív főrendeket illetve nemességet, továbbá az udvari szervek magas rangú hivatalnok-apparátusát az egyház céljai iránt megnyerjék.

Az egyház „hagyományos”-nak nevezhető célkitűzései – például az iskolai nevelés katolikus jellegének megtartása és fokozása, hitbuzgalmi tevékenység növelése stb. – mellett szorgalmazták, hogy az egyháziak ne csak szorosan vett valláspolitikai kérdésekben, hanem valamennyi társadalmi, politikai, gazdasági problémát illetően fogalmazzák meg, és a nyilvánosság előtt is képviseljék álláspontjukat.

A politikai nyilvánosság igen fontos, és épp a reformkorban először óriási szerepet játszó eszköz, a sajtó jelentőségét a katolikusok szintén felismerték.¹ Gyakran és hangsúlyozottan hívták fel a figyelmet arra, hogy az egyháziaknak és az általuk képviselt politikai programnak folyamatosan jelen kell lenni a konzervatív sajtóban.

¹ SÖRÖS Pongrác: *A katolikus klérus törekvései az 1843–44. országgyűlés egyházi ügyeinek tárgyalása alatt.* = *Katolikus Szemle* 1901. 865–890.; DEZSÉNYI Béla: *Nemzeti Újság.* = *Regnum* 1940–41. 313–356.

E cél érdekében alakult a *Religio és Nevelés*² című lap, és melléklapja az *Egyházi Tudósítások*, mely igen jelentős szerepet játszott az 1840-es évek küzdelmeiben, a katolikus egyház álláspontját képviselve és népszerűsítve vallási és nevelési ügyekben.

A lap 1841. január 1-jén indult meg Pesten. 1843. június 30-ig Szaniszló Ferenc,³ 1843. július 1-től Somogyi Károly,⁴ 1848. július 1-től Danielik János⁵ szerkesztette.

1840. október 1-jén kelt előfizetési felhívásban, a leendő szerkesztő kifejtette: a megindítandó lap célja a vallási és a nevelési ismeretek terjesztése, mert ez a kettő „a polgári jólétnek legbiztosabb és legerősebb támasza”, és elmélyítésük által kíván a lap „a haza polgárainak mind ezen, mind másvilági boldogságuk munkálásában és elnyerésében segítségül lenni”. Ugyancsak a kor szokása sze-

² A lapról megjelent egyetlen rövid összefoglalás: MÉSZÁROS István: *Első pedagógiai hetilapunk, a Religio és Nevelés* = Vigília 1982. 6. sz. 444–447.

³ Szaniszló Ferenc 1792. augusztus 2-án született Szombathelyen. Iskoláit szülővárosában végezte, majd Pesten és Bécsben folytatott teológiai tanulmányokat 1809 és 1815 között. Miután teológiai doktori oklevélét megszerezte, 1815 decemberében pappá szentelték. Egy évig a szombathelyi papnevelő-intézet felügyelőjeként, majd 1816-tól a bécsi felsőbb papképző intézet tanára lett. 1819-től mint szombathelyi papnevelő intézeti tanár, egyházjogot és történelmet tanított. 1830-ban kinevezték a pesti egyetem hittanárává. 1839-ben a pesti központi papnevelő intézet kormányzója lett. 1841 januárjától 1843 júliusáig szerkesztette a *Religio és Nevelést*. 1844-ben helytartótanácsoshoz kapott kinevezést, mint az egyházi ügyek előadója. 1848-ban a budai, majd az enzersdorfi ferencrendiek kolostorába vonult. 1850. szept. 5. nagyváradai püspökké nevezték ki. 1868-ban lemondott hivataláról. A bécsi kapucinusok kolostorában halt meg 1869. december 13-án.

⁴ Somogyi Károly Somogyi (Csizmazia) Károly, 1811. április 1-jén született Tiszaföldváron. Tanulmányait a pesti piarista gimnáziumban, Nagyszombatban és Pesten végezte. 1834-ben szentelték pappá. Több helyen működött káplánként, majd nevelőként. 1841-től Pesten Szaniszló Ferenc mellett segédszerkesztői feladatokat látott el, majd 1843–48-ig ő volt a *Religio és Nevelés* szerkesztője. 1849. január 2-án megindította a *Katholikus Iskolai Lapot*. Ebben több hazafias cikk jelent meg, ezért a szabadságharc bukása után bűjdosásra kényszerült. 1850-ben hercegprimási könyvtárnok lett Esztergomban. 1851-től a „Jó- és olcsó Könyvkiadó Társulat” (Szent István-Társulat) igazgatója volt. 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1863–1868-ig ismét a Szent István Társulat alelnökeként tevékenykedett. 1865-ben esztergomi kanonokká nevezték ki. 1880-ban Szeged városának ajándékozta mintegy 40 000 kötetből álló nagyrértékű könyvtárát. 1888. március 20-án halt meg Esztergomban.

⁵ Danielik János 1817. május 20-án született Murányban. Tanulmányait Rozsnyón, a premontreiek gimnáziumában majd a pesti központi szemináriumban végezte, ahol 1836-ban bölcséleti doktorátust szerzett. 1840-ben Kassán szentelték pappá. 1842-től Rozsnyón tanított. 1848 márciusában Somogyi Károly meghívására Pestre került, a *Religio és Nevelés* szerkesztőségébe. Júliusban átvette a szerkesztést, 1849-ben tulajdonosa lett a lapnak, melyet 1850-től *Religio* címmel folytatott az uralkodóházhoz hű szellemben. Geringer császári biztos a hazai iskolák átszervezésével foglalkozó bizottság munkálataiba is bevonta. Hatalmas könyvtára a legtekintélyesebb magánkönyvtárak egyike volt a korszakban. 1853 nyarán ő lett a Szent István Társulat elnöke. 1855-ben sajószentpéteri préposttá, 1861-ben pristina püspökké nevezték ki. 1858 decemberében a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába választotta. 1865-ben Egerbe vonult vissza, 1888. január 23-án, Egerben halt meg.

rint ebben az előzetes értesítésben jelezte a szerkesztő, hogy milyen cikkeket kíván közölni. Első helyen természetesen azt említette, hogy az írások legyenek katolikus szelleműek, azután pedig „a világos írásmód, mégpedig népszerű, de tiszta, keresetlen és szívre ható, végül a velős kidolgozás és rövideg” kívánatos a közlésre szánt írásokban.

Érdekesek a *Religio és Nevelés* megindulásakor megjelent korabeli sajtóközlemények. A lap első száma még meg sem jelent, mikor a *Figyelmező* 1840. évi utolsó számában⁶ a szerkesztők, Toldy Ferenc, Vörösmarty és Bajza már örömmel üdvözlötték a tervezett lap programját:

„Religio és Nevelés, egy a cath. vallás és egyház, s vallásos nevelés érdekében, szelíd, a vakbuzgóságtól és üldözésvágytól óvakodó szellemben munkálkodandó népszerű lap; a hozzá mellékelendő Egyházi Tudósítások tárgyai a religio, anyaszentegyház és nevelés bel-és külföldi állapotja; előléptetések, hagyományok, alapítványok, bírálatok, s a netelán szükségessé leendő egyházi polémia. Örömmel találtuk fel programjában a bírálatot is, mert ki csak felületes ismeretével bír is hittani irodalmunknak, azoknak életszükségét elismerni kénytelen.”

Az első szám megjelenése után a *Jelenkor* a következőképpen adott hírt a lap megindulásáról:

„Religio és Nevelés és Egyházi Tudósítások cím alatt egy egyházi folyóírást indíta meg Szaniszló Ferencz úr, melynek eddig csinos nyomtatású 4-ed rétbén megjelent egy száma is bizonyossá teszi a közönséget, hogy vallási és nevelés ügyeinkre belőle nagy haszon fog háramlani.”⁷

A *Hírnök* a frissen megindult lapokat elemezve „Kis Futár” című rovatában így jellemzi az új orgánomot:

„Az ujan keletkezett folyóiratok közt a Religio és Nevelést, Egyházi Tudósítások melléklapjával együtt első helyre kell soroljuk fölséges tárgya iránti hódolatunkból. Ezen korszerű folyóirat iránya: vallási és erkölcsi nevelés. Korszerűnek mondjuk; mert az álműveltség már annyira elharapózik különösen a felsőbb osztályok közt, hogy nálunk s – fájdalom! – kivált a katolikusoknál, a vallási s erkölcsi nevelés többnyire elhanyagoltatik.”⁸

A folyóirat négylapos, nyolcoldalas volt. Eleinte hetenként egyszer, vasárnaponként, 1843. nyarától kezdve hetenként kétszer – csütörtökön és vasárnap – jelent meg. 1848. április 20-tól, a számok terjedelme hat lapra növekedett. 1848. július 1-től viszont már hetenként háromszor jelent meg – kedden, csütörtökön és vasárnap –, az egyes számok, egészen a megszűnésig négylaposak voltak.

⁶ Figyelmező 1840. december 29. 856.

⁷ Jelenkor 1841. 9. sz.

⁸ Hírnök 1841. 14. sz.

1843. július 2-án, amikor Somogyi Károly vette át Szaniszló Ferenctől a lap szerkesztését, hosszú beköszöntő cikkében összefoglalta céljait.⁹ Nézete szerint a korszakban „az egész tudományos élet s előrehaladás jobbára csak az időszakai sajtó által képviseltetik.” Hazánkban a folyóiratok közvetítik a legkorszerűbb és legfontosabb gondolatokat, hatásuk felmérhetetlen. Éppen ezért van szükség egy olyan katolikus lapra, mely „korunknak vallási, s az ezekkel rokon erkölcsi s népnevelési kérdéseit” tárgyalja. A lap célja „e nemű tárgyak iránt kellő fölvilágosításokat nyújtani, kétségeket oszlatni, balítéleteket ostromolni, erősíteni a jóban, buzdítani a tökéletesbre, s ekképp az egész közéletre jótékonyan hatni.”¹⁰ A beköszöntő írás szerint a szerkesztő minden olyan cikknek helyt ad lapjában, amely a „hon boldogságát” és a vallás ügyét szolgálja.

A szerzők között megtalálhatjuk a korszak neves katolikus pedagógusait. Számos tanulmányt, cikket közölt a lap Majer Istvántól¹¹, az esztergomi katolikus tanítóképző tanárától, Beély Fidéltől,¹² a bakonybéli bencés rendházban ez időtájt működő tanárképző tanfolyam tanárától. Publikált a lapban Szabóky

⁹ Egyházi Literatúrai Lap. 1843. július 2. 1. szám. 1–3.

¹⁰ Uo.

¹¹ Majer István (1813–1893) teológiai doktor, püspök. Mocsonokon, Nyitra megyében született szegény családból. Elemi iskoláit Érsekújváron, a gimnáziumot Esztergomban, teológiai tanulmányait Nagyszombatban végezte. Felszentelése előtt Sennyey báró fiai mellett nevelősködött Pesten, ezalatt az egyetemen jogi tanulmányokat folytatott, és rézmetszést is tanult. Rajzai a *Regelő*, a *Rajzolatok*, a *Honművész*, az *Életképek*, és a lipcsei *Illustrirte Zeitung*ban jelentek meg. 1836-ban szentelték pappá. 1842-től az esztergomi érseki mesterképző-intézet tanáraként működött. 1849-ben a pesti egyetemen a felsőbb pedagógia helyettes tanárává, 1850-ben pedig Pest város nyilvános elemi és magániskoláinak igazgatója választották. Egyik tervezője és létrehozója volt az első pesti bölcsődének. 1866-tól esztergomi kanonok, 1869-től címzetes apát, 1874-től főesperes, 1880-tól címzetes püspök, 1891-től káptalani helytartó, az esztergomi érseki szék helynöke. Sokat publikált – főként népnevelési kérdésekről – a korabeli lapokban. Több mint ötven önálló kötete jelent meg, vallási, és nevelési kérdésekről. Az ifjúság számára írt munkái rendkívül népszerűek voltak.

¹² Beély (Briedl) Fidél (1807–1863) Székesfehérváron született. Elemi és középfokú tanulmányait szülővárosában végezte, majd 1822-ben a Szt. Benedek rendbe lépett. Pannonhalmán és Bakonybélben tanult. 1830. augusztus 6-án áldozópappá szentelték. Guzmics Izidor, aki már diákkorában felfigyelt a tehetséges ifjúra, apáttá történt kinevezésekor magával vitte Bakonybélbe. Őt találta alkalmasnak az oklevéltan, az esztétika, valamint a nevelés- és oktatástan tanítására. Egyidejűleg kinevevezte a könyvtár őrévé is. A fiatal tanár számos idegen nyelven olvasott, és a bakonybéli könyvtár gazdag anyaga is a rendelkezésére állt. Pedagógiai tárgyú írásokat fordított németből és angolból, és ezekben kezdett publikálni. Elméleti pedagógiai munkásságának elismerésül 1839. november 22-én az akadémia levelező tagjává választotta. Főműve, az *Alapnézetek a nevelésről*... 1848 márciusában jelent meg. A bukás után megszünt Bakonybélben a tanárképzés. Beély hat éven át az apátság botanikus kertjét gondozta, 1855-től a rend községi gimnáziumának igazgatójaként működött, 1863. június 30-án bekövetkezett haláláig.

Adolf,¹³ Rende József,¹⁴ Beke Kristóf,¹⁵ Pauer János,¹⁶ Nagy Lipót¹⁷ és Bugát Pál¹⁸ is.

A *Religio és Nevelés*, hasonlóan a többi reformkori folyóirathoz, sokféle témával foglalkozott. A pedagógiai és egyházi-vallási tárgyú, folytatásokban közölt

¹³ Szabóky (Schneider) Adolf (1821–1880) piarista paptanár. Budán született. 16 éves korában lépett a piarista rendbe. Tanulmányait Budán, Vácon, és Nyitrán végezte. A rend szegedi és kolozsvári, 1850-től pedig harminc éven át a pesti gimnáziumában tanított. Tagja volt a Jó- és olcsó Könyvkiadó Társulatnak. Nagy érdemei vannak az országos iparegyesület létrehozásában, mely megalakulása után igazgatósági tagjává, később alelnökévé választotta. Részt vett a londoni, párizsi, bécsi és hazai kiállítások alkalmával a magyar ipar méltó bemutatásában. Mint a fővárosi törvényhatóság tagja évekig védte és képviselte az iparosok érdekeit. 1880-ban halt meg Budapesten. Számos tankönyvet és vallási munkát publikált.

¹⁴ Rende József (1810–1875) Tatán született polgári családból. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte, majd növendékpapként Esztergomban és Nagyszombatban tanult. A teológiát Pesten, a központi papnevelőben végezte. 1836-ban szentelték pappá. Több helyen működött segédlelkészként, majd 1842-ben képzőintézeti tanárnak nevezték ki Esztergomba. 1869-ben esztergomi kanonokká nevezték ki. 1875-ben halt meg Esztergomban. Számos cikke jelent meg a korabeli lapokban, a *Társalkodóban*, a *Jelenkorban*, a *Religió és Nevelésben*, a *Nemzeti Újságban*, a *Pesti Hírnökben*. Később publikált a *Katholikus Néplapban*, a *Magyar Sajtóban*, a *Religióban*, a *Pesti Naplóban*, az *Idők Tanújában*, és más lapokban. Emellett főként egyházi beszédeket és tankönyveket publikált.

¹⁵ Beke Kristóf (1785–1862). Toronyon, Vas megyében született, polgári családból. A gimnáziumot és a bölcseletet Győrben, a teológiát Veszprémben és Pesten végezte. Pappá szentelése után Veszprémben működött lelkészként, ahol később az árvaház igazgatója, majd a Kopácsy hercegprímás által fölállított mesterképző tanáraként, majd igazgatójaként tevékenykedett. Veszprémben halt meg 1862-ben. Pedagógiai témájú kézikönyveket és vallási műveket publikált.

¹⁶ Pauer János (1814–1889) Ráckeven született, polgári családból. Alsóbb iskoláit Székesfehérváron, a gimnáziumot Pesten, a piaristáknál, teológiai tanulmányait Rómában, a Collegium Germanico-Hungaricumban végezte. Itt szerzett hit- és egyházjogi doktori címet. 1838-ban szentelték pappá. Segédszerkesztőként működött Szaniszló Ferenc *Fasciculi Ecclesiastico Litterarii* című latin folyóiratánál, és a *Religio és Nevelés*nél. 1844-ben tanárrá nevezték ki a székesfehérvári papnevelő intézetbe, ahol 1867-ig működött kisebb megszakítással. 1873-tól nagyprépost, 1878-tól székesfehérvári püspök. Húszezer kötetes könyvgyűjteményét püspöki könyvtárrá alakította. 1889-ben halt meg Székesfehérváron. Cikkei és versei jelentek meg reformkori lapokban, többek között a *Hazai s Külföldi Tudósítások*, a *Hasznos Mulatságok*, a *Társalkodó*, a *Fasciculi Ecclesiastici* a *Religio és Nevelés* hasábjain.

¹⁷ Nagy Lipót (1773–1861) piarista pap. A rend több iskolájában tanított, majd a váci rendház főnökeként a gimnázium igazgatójaként, és a süketnémák intézetének tanáraként működött. 1845-ben visszavonult, és 1861-ben halt meg Vácon. A *Tudományos Gyűjteményben*, és más reformkori lapokban is publikált.

¹⁸ Bugát Pál (1793–1865) orvos, egyetemi tanár, az akadémia tagja. Gyöngyösön született szegény iparos családból. A gimnáziumot szülővárosában és Egerben végezte. A pesti egyetemen 1818-ban szerzett orvosi, majd szemész szakorvosi diplomát. 1824-től huszonnégy éven át működött a pesti egyetemen az elméleti orvostudományok tanszékén. A szabadságharc alatti tevékenysége miatt megfosztották egyetemi tanári állásától. Ezt követően visszavonultan élt, és összehasonító nyelvészettel foglalkozott. 1865-ben halt meg Pesten. Számos orvosi tankönyvet és nyelvészeti tanulmányt publikált. Szerkesztette az *Orvosi Tár* című folyóiratot.

értekezések mellett novellák, példázatok és versek jelentek meg benne. Gyakran közölte a lap neves katolikus egyházi férfiak életrajzait. Találhatóak benne „Nevelési maximák” címmel pedagógiai idézetek. Krónika című rovata a hazai és külföldi oktatásügy eseményeiről tudósított. Fontos szerepet szántak a szerkesztők a hazai és külföldi könyvek ismertetésének is.

A pedagógiai vonatkozású közlemények zöme a korabeli népoktatással foglalkozott. Az 1840-es évek hazai katolikus népoktatásügyének szinte teljes problematikája megtalálható ezekben az írásokban. A népnevelés elvi kérdésein túl a tananyag, az oktatási módszerek, a fegyelmezés voltak a leggyakrabban előforduló témák.

Az 1841. évi október 17-i számban jelent meg Kopácsy József esztergomi érsek pásztorlevele a katolikus papokhoz. A nagyjelentőségű írás a katolikus egyház álláspontját fogalmazza meg a népneveléssel kapcsolatában.¹⁹ Az irat hangsúlyozza a falusi papok alapvető szerepét és felelősségét a népnevelésben. A nevelés alapja a vallás. A vallástant tehát ne csak könyvből tanulják a gyermekek, hanem a pap élőszóval értelmezze, magyarázza is a tanultakat. A pap feladata, hogy a nép gyermekei megtanulják, mivel tartoznak Isten és az Anyaszentegyház, előljáróik, felebarátaik, és a „polgári társaság” iránt. A valláson kívül a katolikus népiskolákban a következőket kell tanítani: olvasást, írást, számvetést, földrajzot, történelmet, levélírást, és hivatalos iratok szerkesztését. A népiskolákban szükség van jó tankönyvekre, térképekre. A tanítók és papok törekedjenek arra, hogy a szülőket győzzék meg a gyermekek iskoláztatásának szükségességéről. Az érsek utasítja papjait, hogy pontos nyilvántartást vezessenek az iskolások nevéről, koráról, a tantárgyakról, az elért eredményekről, a hiányzásokról. Az irat kitér arra, hogy a közeljövőben, Esztergomban létesülő „praeparandia” jól képzett tanítókat fog kibocsátani a falvakba.

Szintén 1841-ben, érdekes összefoglalást olvashatunk a lapban Somogyi Károly tollából, a népnevelésről.²⁰ A szerző hangsúlyozza, hogy a korszakban alig van fontosabb kérdés szerte Európában, és hazánkban is, mint a népnevelés. Milyenek kell nevelni a népet? „Természetesen nem csak értelmesebbé, hanem egyszerűsre mind jobbra és boldogabbá, mint minő az eddig volt.”²¹ A népnevelés célja erényes és boldog embereket nevelni, „ép testben megelégedett, jámbor, hitőkben boldog keresztényeket, törvények iránt engedelmes, munkás, s ezáltal jobb állapotrú jutni képes polgárokat.”²² A népnevelés reformját, melyhez hozzátartozik a népiskolák tananyagának és a nevelés módszereinek korszerűsítése is, a szerző nézete szerint „az országrend sérelme nélkül, s ősi alkotmányának megrendítését kerülve” fokozatosan és meggondoltan kell végrehajtani.

¹⁹ Primás ő herczegségének a nevelés ügyében érsekmegebeli clerusához intézett pásztori levele. = *Religio és Nevelés* 1841. II. 241–246.

²⁰ SOMOGYI Károly: *Gondolatok a népnevelésről*. = *Religio és Nevelés* 1841. II. 260–264; 273–279.

²¹ Uo. 260.

²² Uo. 262.

Érdeemes a *Religio és Nevelés* népoktatással foglalkozó cikkei közül kiemelni Beély Fidél néhány írását. Egyik cikkében²³ a szerző népiskolák feladataival foglalkozva kifejti, hogy az első és legfontosabb feladat az, hogy a kisgyermek nevelését már csecsemőkortól kezdve tudatosan irányítsa a szülő, és folytassa tovább a népiskola. Abból az alapvető vallási tételből indul ki, hogy az ember úgy szolgálhatja leginkább Istent, ha folyamatosan munkálkodik. Beély Fidél szerint a nevelő akkor érheti azt, hogy a gyermek szívesen tanuljon, dolgozzon, ha minél változatosabb és érdekesebb feladatok elvégzéséhez szoktatja hozzá. Fontosnak tarja, hogy az elvégzendő feladat feleljen meg a gyermek érdeklődési körének és fejlettségi szintjének. A megfelelő szoktatással a gyermek önként és örömmel vállalja majd a hasznos foglalatosságokat.

A népiskola alapvető feladatának tartja Beély az engedelmességre való nevelést. Ennek eszköze az időnként és célszerűen alkalmazott büntetés.²⁴ A népiskolákban alkalmazott fenyítéket a szerző három csoportra osztja: az óvó fenyítékre, a fékező fenyítékre, és a büntetve javító fenyítékre. Az első két csoportba olyan vétségek esetében használható fenyítékeket sorol, mint például a figyelmetlenségből, vagy gondatlanságból elkövetett hibák. A szerző a makacs és erőszakos ellenszegülést, az iskolakerülést és a lopást tartja a legsúlyosabb vétségeknek, ezek esetében megengedőnek tartja a testi fenyíték alkalmazását. Beély azonban a tanítóknak mindig a lehető leghumánosabb módszert javasolja.

A tanítói személyiségről több – a *Religio és Nevelés*ben megjelent – cikkében²⁵ is részletesen szól. Négy tulajdonságot fogalmaz meg amellyekkel a tanítóknak mindenképpen rendelkezniük kell. „Jó és hajlékony szív”, amely mindig a vallás parancsait követi, a gyermekek iránti szeretet, a munkakedv, a „szende és nyájas kedély”.

Beély Fidél szerint²⁶, a tanítói pálya fenséges és szent, hiszen a tanító „a’ szüléknek engedelmes magzatokat, az országnak munkás polgárokat a’ fejedelemnek hű alattvalókat, a’ mennynek jámbor lelkeket nevel.”²⁷ A falusi tanítók helyzetét elemezve²⁸ kifejti, hogy ők gyakran nehéz és ínséges körülmények között élnek és végzik munkájukat. A néptanító legfőbb feladata a mély vallási érzések meggyökereztetése a tanulóknak.²⁹ A legfontosabb tantárgy a vallástan, mert ez adja

²³ BEÉLY Fidél: *Elfogulatlan nézetek a népiskolai tanulmányokról.* = *Religio és Nevelés* 1845. II. 353–357., 361–365., 369–372.

²⁴ BEÉLY Fidél: *Elméletek az iskolai fenyítékről.* = *Religio és Nevelés* 1847. I. 65–70.

²⁵ BEÉLY Fidél: *Buzdító szó néptanítóinkhoz, a kitűzött pályáni lankadatlan tovább – haladásra.* = *Religio és Nevelés* 1845. I. 204–206., 213–214.; BEÉLY Fidél: *A hű tanító legszebb jutalma.* = *Religio és Nevelés* 1841. I. 33–37.

²⁶ BEÉLY Fidél: *A hű tanító legszebb jutalma.* = *Religio és Nevelés* 1841. I. 33–37.

²⁷ Uo. 33.

²⁸ BEÉLY Fidél: *Buzdító szó néptanítóinkhoz, a kitűzött pályáni lankadatlan tovább – haladásra.* = *Religio és Nevelés* 1845. I. 204–206., 213–214.

²⁹ BEÉLY Fidél: *Elfogulatlan nézetek a népiskolai tanulmányokról.* = *Religio és Nevelés* 1845. II. 353–357., 361–365., 369–372.

az alapokat az erkölcsös élethez. A gyermek Isten hasonmása, vallja a szerző – úgy kell nevelni, hogy földön és a túlvilági élet során is boldog legyen.

Beély Fidél az emberi világ legfontosabb mozgatórugójának a fejlődést, az előrehaladást tartja. A két legfontosabb haladást szervező erő a vallás és a természet. Haladásunk célja és iránya³⁰ című cikkében pontosan meghatározza az emberi haladás két területét. Az első a szent vallás igazságainak ismerete és gyakorlása, melynek fejlesztése alkalmas arra, „hogy az akaratnak irányt adjon, a lelket világo-sítsa, és a szívet vigasztalja”. Beély kora legfőbb hibájának a terjedő naturalizmust és a racionalizmust tartja. Mindkettő megkérdőjelezi az egyház tanításait.

A haladás másik fontos kritériuma a szükséges ismeretek megszerzése. A legfontosabb népiskolai tárgyak: a hittan, a nyelvtan, a számtan, a földrajz, a történelem, a természettan.

A fejlődés egy társadalomban csakis akkor lehet egészséges és jó irányú, ha a gyermekek erkölcsi nevelése is magas fokon áll. Csak az a tanító nevelhet igazán erkölcsös embereket a tanítványaiból, aki maga is maradéktalanul betartja a vallás és erkölcs parancsait.³¹

Somogyi Károly és Beély Fidél mellett még sokan és sokat írtak a népoktatás kérdéseiről, a reformok fontosságáról a *Religio és Nevelés* hasábjain.

Ez a lap tette közzé 1845-ben azt a királyi rendeletet,³² mely az elemi oktatást szabályozta. A rendelet a katolikus iskolákra vonatkozott. Legfontosabb intézkedése volt, hogy az elemi iskolát két tagozatra osztotta: alsó és felső elemi iskolára. A két osztályból álló alsó tagozat tananyaga minden iskolában egységes volt, de nem terjedt túl a hagyományos olvasáson, íráson, számoláson, éneklésen és különböző tárgykörű olvasmányok megbeszélésén. A tanítás nyelve a falvakban az anyanyelv volt, a nemzetiségi területek városaiban viszont az anyanyelven kívül a magyar nyelv is. A felső elemi iskola harmadik osztályában, az alsó tagozatból áthúzódo tanítványok kívül, a gimnáziumba készülők latint is tanultak. A negyedik osztályt, melyet két év alatt lehetett elvégezni, azok számára szervezték, akik a harmadik osztályból nem mentek át gimnáziumba. Itt a tanítási anyag már kibővült mechanikával, természettanal, rajzzal és építészeti ismeretekkel, földméréssel, természetrajzzal, földrajzzal. Tanítottak magyar és német grammatikát és fogalmazást is. A lányok iskoláira vonatkozóan előírta a szabályzat, hogy azokat a tanulók rendi hovatartozása szerint kell megszervezni külön a parasztok, külön a polgárok és köznemesek és külön az arisztokraták leányai számára.

³⁰ BEÉLY Fidél: *Haladásunk célja és iránya a nevelésre vonatkozólag*. = *Religio és Nevelés* 1844. II. 321–325.; 329–332.

³¹ BEÉLY Fidél: *A gyermekek vallási és erkölcsi nevelésének fő akadályai a tanító részéről*. = *Religio és Nevelés* 1842. I. 225–250.

³² Címe: *Magyarország elemi tanodáinak szabályai*. Kinyomtatott szövegét 1845. július 16-i kelettel küldték szét az összes törvényhatóságoknak, a megyéknek, a városoknak, az egyházi tanügyi hivataloknak. Vö.: MÉSZÁROS István: *Az első hazai állami népoktatás-reform. (1845)*. = *Századok* 1980. 2. sz. 229–259.

Az 1845. évi szabályzat érdeme, hogy 6. és 12. év között minden gyermek számára kötelezővé tette az elemi iskola két alsó osztályának az elvégzését. A tankötelezettség elmulasztása esetén kilátásba helyezte a család pénzbüntetését. Intézkedett arról is, hogy hol kell elemi iskolákat felállítani. Az iskolák felállítási és fenntartási költségeiről a községeknek, tehát nem az egyházaknak vagy a földesuraknak kell gondoskodniuk. A katolikus elemi iskolák felügyeletét a tankerületi főigazgatóknak alárendelt világi tanfelügyelők helyett az esperesekre bízta.

Előremutatók a rendelet tanítókra vonatkozó rendelkezései. Tanítónak csak az alkalmazható – mondta ki – aki tanítóképzőt végzett, és erről bizonyítvánnyal rendelkezik, továbbá betöltötte a 20. életévét, és segédtanítói gyakorlata van. Harmincévi iskolai szolgálat után pedig – éppúgy, mint az állami hivatalnokokat – a tanítókat nyugdíj illeti meg.³³

Sokszor esett szó a lapban a gimnáziumokkal kapcsolatos tervekről, és a szakrendszerről.³⁴ A cikkek szerzői (kiléjük nem ismert) egyetértenek azzal, hogy a népoktatás rendezése halaszthatatlan feladat volt, de annak a véleményüknek adnak hangot, hogy ugyanilyen fontos a gimnáziumok mielőbbi reformja is. Az első cikk írója abból indul ki, hogy tarthatatlan az a helyzet, hogy a gimnáziumokban osztály- és nem szaktanítás folyik. Az ismeretek köre oly széles, hogy egy tanár egy-maga már képtelen a tantárgyak sokaságát lelkiismeretesen alaposan és megfelelő tudományossággal tanítani. Ezért van szükség a szakrendszer bevezetésére. „Minden tanulmányi tárgy egy külön, azon szakban kitűnő, s ahhoz különös hajlamot s tehetséget mutató” tanárra legyen bízva. Az azonos tárgyakat tanító tanárok közössége új, magyar nyelvű tankönyveket írhatna, melyek közül a legjobbat egy-egyesen, minden gimnáziumban használhatnának. A válaszcikk szerzője nem ért egyet a szakrendszer bevezetésével. Azzal érvel, hogy a gimnáziumok tanulóinak nevelése szempontjából fontosabb, hogy egy tanár felügyelete alatt végezzenek el egy-egy osztályt, mint az, hogy egy-egy szakterületen kiváló, de állandóan váltakozó tanáregyenlőségekhez alkalmazkodjanak. A szerző véleménye szerint egy gimnáziumi tanár képes megfelelő szinten oktatni az összes tantárgyat egy osztálynak. Véleménye szerint nem a tanár magasszintű tudása a legfontosabb, hanem emberi tulajdonságai.

A lap 1846. júliusi számaiban érdekes cikket olvashatunk a pihenés, a szünidők fontosságáról, és a tanulók életrendjének megszervezéséről.³⁵ Majer István, az esztergomi katolikus tanítóképző tanára helyesen mutat rá arra, mennyire fontos az egyhangú iskolai élet időnkénti megtörése. Nézete szerint rendkívül jó hatással van a gyermekekre a testmozgás a szabad levegőn, a kirándulások, a színjátékok előadása, az időnkénti közös iskolai ünnepek.

Helyet kaptak a lapban a neveléstörténeti témák is. Hazai szerzőktől származó, átfogó neveléstörténeti összefoglalások első ízben éppen e lap hasábjain jelentek

³³ *Magyarország elemi tanodáinak szabályai.* = Religio és Nevelés. 1845. II. 307–311; 316–319.

³⁴ *Gymnasiumaink.* = Religio és Nevelés 1846. II. 249–252.; *A szakrendszer gymnasiumainkban.* = Religio és Nevelés 1846. II. 257–261; 265–271; 277–280.

³⁵ MAJER István: *Az iskolai ifjúság fölépüléséről.* = Religio és Nevelés 1846. II. 41–44.; 49–53.

meg. A korabeli neves történetkutató, Pauer János – a későbbi székesfehérvári püspök – tizenkét folytatásban, „Nevelő s tudományos intézeteink története” címmel a hazai katolikus iskolák történetét írta meg a kezdetektől saját koráig.³⁶ Beély Fidél pedig az első hazai egyetemes neveléstörténeti összefoglalásokat közölte a lapban.³⁷ Hosszú, hatrészes cikksorozat látott napvilágot a lapban 1846 januárjától márciusáig „Elméletek Pestalozzi és nevelési rendszere fölött”³⁸ címmel. A cikksorozat megírására az adott alkalmat, hogy 1846 januárjában jelent meg a Tavasi Lajos³⁹ által szerkesztett *Nevelési Emléklapok*⁴⁰ című folyóirat első száma, amelyet teljes egészében a száz éve elhunyt nagy svájci pedagógus, Pestalozzi emlékének szentelt a szerkesztő. A folyóirat e száma Pestalozzi három levelét tartalmazta, amelyeket Brunszvik Terézhez írt, Tavasi, Váradai Szabó János és Szeberényi Lajos tanulmányait Pestalozziról, valamint a tiszteletére írott verseket. A *Religio és Nevelés* cikkírója részletesen elemzi Pestalozzi életútját, értékeli munkásságát. Véleménye erősen emlékeztet az éppen Pestalozzi nevelési elveivel kapcsolatban, 1817-ben kialakult első magyar sajtóvitára⁴¹, melynek néhány résztvevője vallástalansággal vádolta Pestalozzit.

A lap cikkei között találunk néhányat, melyek speciális nevelési területeket érintenek. Ilyen volt például Nagy Lipót piarista tanár cikksorozata: „Miképpen kell a szüléknek és nevelőknek a siketnéma gyermekkel kitsiny korában bántani”, vagy egy másik piarista, Szabóky Adolf cikke: „Erkölcstelen elhagyott gyermekeket nevelő és oktató intézetekről”.

A 19. század első felében Magyarországon nem volt egyetlen katolikus könyvkiadó sem; a vallási témájú művek alkalmasszerűen, általában magánkiadásban jelentek meg. Pedig ebben az időben már Európa-szerte, főleg francia és német földön, számos katolikus kiadó és terjesztő társulat működött. A nyomtatott betű

³⁶ PAUER János: *Nevelő- s tudományos intézeteink.* = *Religio és Nevelés* 1843. II. 25–29; 33–36; 41–44; 49–52.

³⁷ BEÉLY Fidél: *A középkor magasabb rendű iskolái és tanító intézetei 800–1517-dik évig.* = *Religio és Nevelés* 1845. II. 17–29.; és Uő: *A neveléstan történeti vázlata a keresztényeknél az újabb időkig s különösen Magyarhonunkban.* = *Religio és Nevelés* 1847. II. 337–339; 345–347.

³⁸ *Religio és Nevelés* 1846. I. 49–52.; 56–60; 121–124.; 129–133; 137–142.; 145–148.

³⁹ Tavasi (Teichengraber) Lajos ebben az időben a „pestalozzizmus” egyik legfőbb hazai propagátora. A körülötte tömörült protestáns pedagógusok csoportja – a hazai népoktatás általános reformja mellett – az egyházaktól független állami irányítású iskolák eszméjét népszerűsítették, és egyik eszmei elődjüket éppen Pestalozziban vélték megtalálni.

⁴⁰ *Nevelési Emléklapok Pestalozzi születésének évszázados ünnepélyére néhány magyar nevelővel együtt kiadta* DR. TEICHENGRÄBER Lajos, *a pesti ev. tanodák igazgató oktatója.* Első füzet. Pest, 1841. 72.

⁴¹ A vitáról: FEHÉR Katalin: *Sajtóvita Pestalozzi módszeréről 1817-ben.* = *Magyar Könyvszemle* 1999. 1. sz. 97–103.

általi hitoktatás és hittedjesztés lehetőségeit elsőként Fogarasy Mihály⁴² nagyváradi kanonok ismerte fel. A *Religio és Nevelés* 1844. december 1-jei számában felhívást tett közzé „Eszmék egy nevelési, épületes és fölvilágosító könyvek terjesztésére alakítandó társulat szerkezetéhez” címmel „egy nevelési, épületes és felvilágosító könyvek terjesztésére alakítandó társulat”⁴³ ügyében. A létesítendő társulat célját a következőképpen fogalmazza meg a szerző.

„A népnevelés időnkben életkérdéssé vált, s a polgári hatóság ez üdves célzt mozgalmaiva már-már megkísérteni kezdte. Sőt, e célra könyvecskéket is látunk napfényre jönni; de melyeken többnyire nincs meg a vallási szellem. Ez ügyben a katolikus klérus a tényezők sorából ki nem maradhat. Neki a népnevelés célirányosítása leg-sűrűtöbb föladata. S evégre oly könyvecskék terjesztése lenne szükséges, melyek oktatva és elbeszélve, a gyermekekben a vallásos szintűgy, mint erkölcsi érzést fölbresztieni, s általok a nevelés fő alapját, a szent vallást szívökbe oltani képesek.”⁴⁴

A 12 pontba foglalt tervezet felvázolja a könyvkiadó és könyvterjesztő társulat szervezeti felépítését, feladatait és működési rendjét. A gondolatokra Gózon György székesfehérvári kanonok nyílt levélben reflektált,⁴⁵ üdvözölve a társulat létrehozásának szándékát, és javaslatokat téve a gyakorlati megvalósításra.

1845. februárjában Zerich Tivadar erdélyi teológiai professzor cikkében arról ír, milyen nagy jelentőségű vállalkozás Fogarassy terve, és szükségesnek tartja az erdélyi katolikusok csatlakozását, és részvételüket a megvalósításban.⁴⁶

1845. május 10-én egy –a– jegyű szerző hívja fel a lap olvasóinak figyelmét a moldvai csángó magyarok szomorú helyzetére, és arra, hogy a társulat könyveiből nekik is juttatni kellene.⁴⁷

Fogarassy Mihály 1846-ban Pestre került, ő lett az egyetem Hittudományi Karának igazgatója. Fáradhatatlan szervezőmunkája eredményeképpen a 1847. június

⁴² Fogarasy Mihály (1800–1882) püspök. Gyergyószentmiklóson született. Tanulmányait szülővárosában, Marosvásárhelyen, Csiksomlyón a ferencrendiek gimnáziumában, majd a gyulafehérvári papnevelőben és a bécsi Pázmáneumban végezte, ahol 1828-ban teológiai doktori oklevelet szerzett. Erdélybe visszatérve a gyulafehérvári papnevelőben tanított. 1833-tól Bécsben, mint udvari káplán és a Szent Ágoston papnevelő intézet igazgatója működött. 1838-ban nagyváradi kanonokká és az ottani királyi akadémia igazgatójává nevezték ki. Az ő nevéhez fűződik a Szent István Társulat eszméje, melynek tervezetét a *Religio és Nevelés* közölte és melyet 1848–1853-ig ő irányított. 1846-ban a pesti egyetem hittani karának igazgatásával bízták meg. 1864-ben püspökké nevezték ki. Jelentős adományokkal iskolákat alapított és támogatott. 1882-ben halt meg Gyulafehérváron.

⁴³ *Religio és Nevelés* 1844. II. 345–348. A könyvkiadó később, 1847. február 15-én Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat néven alakult meg. Ez volt a Szent István Társulat elődje.

⁴⁴ *Religio és Nevelés* 1844. II. 345.

⁴⁵ GÓZONY György: *Nyílt levél főtiszt. Fogarasy Mihály apát és nagyváradi d. sz. kanonok Urhoz.* = *Religio és Nevelés* 1844. II. 405–409.

⁴⁶ ZERICH Tivadar: *Nyilatkozat Erdélyből a „nevelési épületes és fölvilágosító könyvek terjesztésére alapítandó társulat” iránt.* = *Religio és Nevelés* 1845. I. 88–90.

⁴⁷ *Figyelem Moldvára.* = *Religio és Nevelés* 1845. I. 321–322.

4-én könyvkiadó társulat alakuló közgyűlést tartott Fogarassy ideiglenes elnöklése alatt. 1847 novemberében a társulat 5000 példányban kiadta a *Keresztény Naptárt*, melynek példányai hamarosan elkelték. Mivel a cenzúra nem hagyta jóvá a társulat alapszabályait, a programnak megfelelő széles körű könyvkiadó és könyvterjesztő tevékenységre csak a cenzúra eltörlése, és a sajtótörvény kibocsátása után volt remény. A *Religio és Nevelés* 1848-ban is hírt adott a társulat munkájáról,⁴⁸ közzétette programját és alapszabályait.⁴⁹

Különösen érdekesek a lap számai 1848-ban. A március 19-i számában, a szerkesztő lelkesen üdvözölte a sajtószabadságot, és a következőkben hírt adott az országszerte megtartott szabadság-ünnepélyekről, közreadta Tárkányi Béla, (a későbbi apát kanonok) ünnepi alkalomra írt szabadság-énekszövegét.

1848. július 4-én Kubriczky András érdekes írását olvashatjuk a lapban,⁵⁰ mely a legsürgősebb teendőnek egy, a „magyarhoni katolicizmus érdekeit képviselő politikai lap” megjelentetését tartja. Erre a *Religio és Nevelés* nem alkalmas, mert más a célja. A cikkíró úgy érzi, hogy a korszak magyar sajtója „a katolicizmus elleni gyűlöletet leheli.” Ezért van szükség egy lapra, mely „e politikai fergetegű korban a katolikus érdekeket a közvélemény forrongó elemei közé vegyítvén azokat kibékítse, és egyensúlyba hozza.”

A nyári és őszi hónapokban sorra közölte a lap a vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendelkezéseit, és helyt adott az Eötvös József kultuszminiszter felhívása nyomán beküldött számos iskolai reformtervjavaslatnak is. A nyári számokban Majer István számolt be a Pesten tartott nagy jelentőségű „egyetemes tanítói gyűlés”-ről.⁵¹ Közreadták Eötvös népoktatási törvényjavaslatának szövegét, és teljes egészében a róla folytatott országgyűlési vita jegyzőkönyvét.⁵² A törvényjavaslat⁵³ szerint az állam kötelessége, hogy felügyeljen arra: elemi iskolai nevelésben-oktatásban minden gyermek részesüljön. Azokban a községekben, ahol több felekezet van, és egy-egy felekezet tanulóinak száma eléri az ötvenet, részükre külön-külön elemi iskolát kell nyitni. Ahol ez a kívánalom nem teljesül, ott a községnek „közös iskolát” kell állítani, amelyben a növendékek „hitfelekezet beli előny vagy különbség nélkül” tanulhatnak, hiszen a vallástan oktatása nem a közös isko-

⁴⁸ FOGARASSY Mihály: *Nyilatkozat a jó és olcsó könyvkiadó társulat ügyében.* = *Religio és Nevelés* 1848. I. 285–287.

⁴⁹ *A jó és olcsó könyvkiadó társulat programja és alapszabályai.* = *Religio és Nevelés* 1848. I. 298–301. Vö.: FÜLÖP Géza: *Törekvések, tervezetek és egyesületek a köznépművelésre és olvasóvá nevelésre a felvilágosodás idején és a reformkorban.* = *Magyar Könyvszemle* 1976. 1–2. sz. 94–102.

⁵⁰ KUBRICZKY András: *A legsürgősebb teendők egyike.* = *Religio és Nevelés* 1848. II. 9–11.

⁵¹ 1848. július 20 és 24. között ülésezett Pesten „a magyar tanítók első egyetemes gyűlése”, mely szakosztályokban tárgyalta meg a hazai oktatásügy problémáit.

⁵² A törvényjavaslat vitája 1848. augusztus 3–12 között zajlott, igen viharos körülmények között.

⁵³ 1848. augusztus 12-én a felsőház úgy határozott, hogy az ország súlyos helyzetére való tekintettel a javaslat megtárgyalását a legközelebbi ülészsakra halasztják. Új népoktatási törvény tehát nem született.

lához, hanem közvetlenül az illetékes lelkészekhez tartozik. A képviselőház hosszas vita után kimondta, hogy az állam által fenntartott iskola csakis „közös iskola” lehet, az állam tehát minden községben csak a közös iskolát támogatja anyagilag. A felekezetek által létrehozott iskolákat az állam nem támogatja, azok fenntartásáról a felekezeteknek kell gondoskodniuk. A lakosokat nem szabad kényszeríteni arra, hogy a külön iskola fenntartásához szükséges költségekhez hozzájáruljon, és nem lehet a külön iskolákat állító felekezeteket felmenteni a közös iskola fenntartására kiszabott községi adó fizetése alól.

A „közös iskolák” ügye nemcsak az országgyűlésben, hanem a sajtóban is hatalmas vitát kavart, amelybe a korszak csaknem minden sajtóorgánuma bekapcsolódott. Eötvöst egyházi oldalról (a katolikusok és a protestánsok is) azért támadták, mert „róluk nélkülük” döntött. Eötvös erre a vádra úgy válaszolt, hogy a törvényhozás, ha szükségesnek látja, a népnevelés terén rendelkezhet a felekezetek meghallgatása nélkül is. Az egyház és az iskola nem azonos, a nevelés nem hitfelekezeti kérdés.

A *Religio és Nevelés* szerkesztőjének felfogása a hazai tanügyi események alakulását illetően világosan kirajzolódott a nyár és az őszi folyamán közölt cikkekből. Véleménye szerint mindenki állíthat s állítson is iskolákat, akinek erre lehetősége van, az állam is, az egyházak is. Ne harc legyen az egyes iskolafenntartók között, hanem békés egymás mellett élés. Minden felekezet tanuljon egymástól, sőt versenyezzen egymással. Ne egyformaság uralkodjon az iskolákban, hanem a közös cél fűzze össze őket: a haza polgárainak nevelése. „Mi nem akarjuk magunkat a status (állam) iskoláival ellentétbe helyezni – írta Somogyi Károly –, de a tanítási szabadság elvének megőrzésével függetlenek kívánván maradni, a magunk iskoláit velük azonosítani nem akarjuk.”

Somogyi Károly, aki öt éven át szerkesztette a lapot, 1848 júniusában átadta a szerkesztést a kevéssel korábban maga mellé vett segédszerkesztőnek, Danielik Jánosnak.

1848. szeptember 19-én, tehát már Danielik szerkesztése alatt jelent meg Koller János cikke, „Egy falusi pap nézetei a köziskolákról”,⁵⁴ címmel. Véleménye szerint a közös iskolák fokozatosan tönkreteszik a népet. A közös iskolákban nevelkedő gyermekek nemsokára „képesek felzavarni az egész községnek házias nyugalmát”, föllázítják „a békeszerető népet előljárói ellen”, és „az eféle elemeket a status a költségén fogja önnönmaga vesztére szaporítani”.

„... ha tehát a parasztnak főföldadata a polgári társaságban szántóföldét művelni, miért akarjuk őt mindenféle hozzá nem illő tudományokkal kínozni, miért akarjuk őt vallásossága előlétesével erővel a poltícai életbe bevonni, s benne vágyakat gerjeszteni... melyek őt ezután is boldogabbá bizonyára nem teendik.”

⁵⁴ KOLLER János: *Egy falusi pap nézetei a köziskolákról*. = *Religio és Nevelés* 1848. II. 281–284.

A cikket azzal zárja, hogy „e törvényjavaslatnak életbe léptetése nemzetemnek vallástalan polgárokat nevelend, ezek pedig a hazának vesztét szürendik.” Hasonló szellemű a lap 1848. október 12-i számában megjelent cikk is.⁵⁵

Eötvös augusztusban rendeletet adott ki a középiskolák reformjáról. Ennek legfontosabb pontja a gimnáziumi szaktanítási rendszer bevezetése. A tanári állásokat a jövőben minden gimnáziumban pályázattal kívánták betölteni. A szaktanítási rendszert a budai és a pesti piarista gimnázium önként vállalta. A rendfőnök felterjesztette a szaktanításra alkalmas tanárok névsorát, de nem egyeztek bele a válástannak a rendes tárgyak sorából való törlésébe. Szeptember 11-én a kormány lemondott, Eötvös külföldre távozott, Szász Károlyt bízva meg a minisztérium vezetésével. „Szász Károly álladalmi titkár”-nak a lapban is közölt rendeletére – 1848. november 1-jén, a szokásos tanévkezdés napján, kísérletképpen az új elvek szerint indult meg a tanítás a pesti és a budai piarista gimnáziumban. Az e körül kikeredő heves vita számos dokumentuma olvasható a novemberi, decemberi számokban.

1848. november 19-én a Kossuth által indított kormányalakítási tárgyalások megakadtak, december 13-án Windischgrätz hadseregének előőrsei átlépték a magyar határt, 22-én megjelent Kossuth hadra hívó kiáltványa, 26-án Windischgrätz stáriumot hirdetett a népfelkelők ellen, majd másnap elfoglalta Győrt. December 30-án Perczel tábornok súlyos vereséget szenvedett Mórnál Jelačićtól, 1848 utolsó napján pedig az országgyűlés döntött arról, hogy a hadihelyzetre való tekintettel a kormány Debrecenbe teszi át székhelyét.

A *Religio és Nevelés* 1848. november 21-i számában jelent meg Somogyi Károly „előleges értesítése” egy új pedagógiai szaklapról, amelyet 1849 januárjának elején kívánt megindítani. Az új hetilap, a *Katholikus Iskolai Lap*⁵⁶ már kizárólag iskolai témákkal foglalkozik majd, írta a szerkesztő. A lap 1849. január 2-án megindult. Az új lap első számának megjelenése után három nappal, 1849. január 5-én Windischgrätz bevonult a fővárosba.

1849 elején, a *Religio és Nevelés* 1. és 2. száma még úgy jelent meg, hogy kiadóként Somogyi Károly, felelős szerkesztőként Danielik János volt feltüntetve. Az 1849. évi 3. számban jelent meg Somogyi Károly nyilatkozata, amely szerint a lap kiadói és tulajdoni jogát „Danielik János úrra végképp és örökösen” átruházta. Danielik szembefordult a szabadságharccal. Elítélte az uralkodóval való fegyveres összeecsapást, császárhűsége szólította fel a magyar tanítókat, több cikkben Windischgrätzet mint szabadítót üdvözölte, olyan írásokat közölt, amelyek a szabadságharc katonáinak a katolikus papok ellen elkövetett tetteit ecsetelték.

Ezzel szemben Somogyi Károly, bár nyílt politikai agitációt soha nem folytatott, mégis számos olyan cikknek adott helyet a *Katholikus Iskolai Lap* hasábjain, amelyek a szabadságharc eszméi és céljai mellett foglaltak állást.

⁵⁵ B.K.: *Közös iskolák*. = *Religio és Nevelés* 1848. II. 345–347.

⁵⁶ A *Katholikus Iskolai Lapról*: FEHÉR Katalin: *Egy pedagógiai hetilap 1849-ből*. = Magyar Könyvszemle 1996. 4. sz. 532–539.

Sajtótörténeti különlegesség, hogy a *Religio és Nevelés* 1849. január 2. és április 22. között napvilágot látott 1–40. számai két kiadásban, különböző tartalommal jelentek meg.⁵⁷

1849 áprilisa és 1849 szeptembere között szünetelt a lap kiadása, majd 1849. december 30-ig ismét megjelent, de ekkor már *Religio* címmel.*

KATALIN FEHÉR

Un hebdomadaire catholique de l'Ere des Réformes, 'Religio és Nevelés' (Religion et Éducation) (1841–1849)

Dans son étude, l'auteur résume l'histoire de la revue '*Religio és Nevelés*' autant que celle de son annexe '*Egyházi Tudósítások*' (Bulletin Ecclésiastique), à partir leur fondation, 1841 jusqu'à la cessation en 1849. Le journal jouait un rôle très important dans les luttes des années 1840, représentant et propageant le point de vue de l'église catholique dans les questions religieuses et pédagogiques. Le lecteur reçoit un image des circonstances de l'inauguration du journal, de sa réception contemporaine, de son écho dans la presse. L'étude analyse les principes et la pratique de rédaction des collaborateurs, Ferenc Szaniszló, Károly Somogyi et János Danielik, présente également les changements de direction de l'hebdomadaire au cours des années 1840, et analyse les articles les plus importants de rapports pédagogiques et religieux. Le journal a consacré beaucoup d'attention à l'enseignement primaire, à la situation des instituteurs, et aux changements de plan d'enseignement des lycées autant qu'aux différents problèmes de l'enseignement supérieur. C'est cette revue qui a informé la première, du projet de fondement d'une firme d'édition et de diffusion de livres catholique, (plus tard la Société Saint-Étienne). L'auteur relate détaillément les changements de direction du journal à l'époque de la révolution et de guerre de liberté de 1848/49.

⁵⁷ A témáról: V. BUSA Margit: *A Religio és Nevelés 1849. évi második kiadásáról.* = Magyar Könyvszemle 1966. 157–158. A két kiadás tartalma sok tekintetben különbözött egymástól. A szegedi Somogyi Könyvtárban megtalálhatóak a második kiadás bekötött példányai. A kötetstábla verzőjára a korábbi szerkesztő, Somogyi Károly sajátkezűleg jegyezte fel következő megjegyzéseket: „Emlékezet okáért megjegyzendő, hogy főtisztelendő Danelik úr az ezen évi első számokat (I. félév 1–40.) újra kinyomtatta, csakhogy ez új kiadás tartalma sokban egészen elüt az eredetitől, és ennyiben hamisítás.... Én a Religio és Nevelés kiadója és tulajdonosa lenni azonnal megszűntem, a mint Danielik úr a lapot politikai organummá tenni – még pedig az elnyomó német hatalom szolgálatában! – elhatározta. ... Azonnal, amint benne Windishgrätz proclamatioját megláttam lemondtam a lap tulajdoni jogáról. Én nem küldtem Sibiériába honfias érzelmeik miatt paptársaimat, mint ő. Elveimet sem nem változtattam, sem meg nem tagadtam; és Isten mégis megőrzött,... a gyalázattól is.”

* A tanulmány az OTKA támogatásával készült. (T 42579)